

KATOLIKUS KISKÖZÖSSÉGEK „HÁLÓZATAI” AZ 1940-ES, 1950-ES ÉVEK FORDULÓJÁN

Merza Józsefnek

Az 1950-es években működő vallási közösségek életét sajátos szempontból dokumentálják az állambiztonság által keletkeztetett iratok.¹ A Bulányi György, Juhász Miklós, Török Jenő piarista szerzetesek nevével fémjelzett, 1946 és 1952 között létező ifjúsági mozgalomra vonatkozó, Lombardisták elnevezésű több kötetes operatív dosszié, a Bulányi kiscsoportjainak debreceni működésével foglalkozó két kötetes, Piaristák címet viselő csoportdosszié,² Bulányi György személyi dossziéja,³ valamint a mozgalom vezetőinek őrizetbe vételük után, 1952/1953-ban keletkezett vizsgálati anyagai kivételes forrásbázist biztosítanak e korai katolikus kisközösségek megismerésére.⁴ Mindezeket jól kiegészítik az 1955 végén és 1956 elején végbement újabb letartóztatási hullám során létrejött vizsgálati dossziék és peranyagok (mindenekelőtt Fekete Gabriella és társainak, valamint Gerstner Ida és társainak ügye).⁵ Ezek a források a mozgalom addig még szabadlábban tevékenykedő résztvevőinek vallomásait tartalmazzák. Ugyancsak értékes információkat olvashatunk a kisközösségek egyik meghatározó

alakjának, Himfy Ferencnek 1958-ban keletkezett vizsgálati anyagában.⁶

Farkas Gyöngyi *Lázadó falvak* című monográfiájában azt írja, hogy az általa használt kihallgatási jegyzőkönyvek elsősorban az ötvenes évek hatalomgyakorlási módszereiről és a falusi társadalom tagjainak a nyomozó-büntető hatalom előtti viselkedéséről szólnak. Ezek elemzésekor felfedezhetők az uralkodó ideológia által kínált sablonok, az eltérő időpontokban felvett jegyzőkönyvekben, a bennük lévő ellentmondásokban pedig megtalálhatók a manipulációs technikák – a történész azonban alapos nyomozó munkával dekódolhatja az ily módon megalkotott szöveget, rátalálhat a valódi események nyomaira, s így a maga számára megalkothatja a legvalószínűbbnek tartott történetet.⁷ Takács Tibor az 1956-os perek kapcsán arra mutatott rá: „Az, amit a történész ezekből az iratokból, kihallgatási és bírósági jegyzőkönyvekből, önvallomásokból megtudhat, valójában nem más, mint amit a résztvevők és a szemtanúk, meghatározott körülmények között, saját emlékeik alapján elbeszéltek, illetve amit az eljáró szervek mindebből feljegyeztek. Ugyanolyan szubjektív beszámoló a múltról, mint a több évvel, évtizeddel később keletkezett visszaemlékezések, interjúk – még akkor is, ha hivatalos, fejléccel, pecsétekkel és aláírásokkal ellátott iratok őrizték meg őket.”⁸ Ugyanezek a megállapítások igazak a katolikus kisközösségek elleni perek iratanyagára is: valóban érdemes retrospektív, szubjektív forrásokként kezelni őket, de Farkas Gyöngyi azon megállapítását is szem előtt kell tartani, mely szerint ezen források létrejöttében, megalkotásában a kihallgató tisztnek is mindig meghatározó szerepe volt – vagyis, mint ahogy Carlo Ginzburg írja az inkvizíciós feljegyzésekről, „párbeszédessé szerkeztetűk.”⁹

Ezeket a megállapításokat támasztja alá a per elsőrendű vádlottjának, Bulányi Györgynek az 1992-ben megjelent visszaemlékezése.¹⁰ E szerint

- 1 Az ifjúsági pasztoráció különböző útjairól lásd Wirthné Diera Bernadett: Az iskolán kívüli hitoktatás formái és lehetőségei a katolikus egyházban 1949 után. In: *Iskola, művelődés, társadalom. Az oktatás, nevelés és művelődés társadalomtörténeti látásmódjai.* (Szerk. Sasfi Csaba – Ugrai János.) Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 2017, 534–545. Bulányiékrol lásd még Mezey András: Az első hazai bázisközösségek. A Bulányi-jelenség és a katolikus egyház az 50-es évek elején. In: *Lelkiségek, lelkeségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép Európában.* (Szerk. Barna Gábor – Povedák Kinga.) SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – MTA-SZTE Vallási Kulturakutató Csoport, Szeged, 2014, 230–241.
- 2 ÁBTL 3.1.5. – O – 9179. és 9179/1 Piaristák.
- 3 ÁBTL 3.1.5. – O – 8884 Bulányi György.
- 4 ÁBTL 3.1.9. V-140907. Bulányi György és társai. 1952. augusztus 28-án éjjel Bulányi Györgyöt, Juhász Miklóst, Lakos Endrét, Ikvay Lászlót, Jolsvai Hedviget, Boros Braun Istvánt, Sótér Tibort, Sigmund-Strecke Ernőt, Vadas Évát vették őrizetbe, Török Jenőt már augusztus 28-án reggel letartóztatták, az ő ügyét a többiekétől elkülönítve kezelték.
- 5 Fekete Gabriella és társai kihallgatási jegyzőkönyvét és peranyagát lásd BFL XXV. 4.f. 1956-006099, Gerstner Ida és társai kihallgatási jegyzőkönyvét és peranyagát lásd BFL XXV. 4.f. 1956-006107.

- 6 ÁBTL 3. 1. 9. V-144182 és V-144182/1. Himfy Ferenc.
- 7 Farkas Gyöngyi: *Lázadó falvak. Kollektívizálás elleni tüntetések a vidéki Magyarországon, 1951–1961.* Korall, Budapest, 2016, 14–15.
- 8 Takács Tibor: Emlékezeti aktus és történeti esemény. A Bikszag-nyilkosság, 1956. *Korall* 41. szám (2010), 141–142.
- 9 Carlo Ginzburg: Az inkvizítor mint antropológus. In: *Történeti antropológia. Módszertani írások és esszék tanulmányok.* (Szerk. Sebők Marcell.) Replika Kör, Budapest, 2000, 147–156., különösen: 150–151.
- 10 „Akkor az üldözésből jöttem”. Bulányi György. (Közreadja: Elmer István.) *Vigília* 57 (1992/7), 542–552.

a letartóztatása utáni első három kihallgatást egy pesti értelmiségi zsidó fiatalember vezette, aki mindent elkövetett, hogy a szerzetest lelkileg megtörje. A negyedik kihallgatása alkalmával azonban új kihallgatótisztet kapott Jámбор Árpád személyében: „A nagyjából korombeli őrnagy tiszteletteljes hangon beszélt velem. Szabadkózt: mégsem mondhatja, hogy Bulányi atya, helyette mesternek fog szólítani. Az inasok is így csinálták annak idején, tette hozzá.”¹¹ A munkásszármazású Jámбор ebben az erős alá-fölérendeltségi viszonyban sajátos módon valamiféle tanítói, beavatói szerepkörrel ruházta fel Bulányit, s a mester kifejezéssel talán akaratlanul, de megidézte Jézus alakját, akit a tanítványok Mesternek neveztek. „Hatvan napon át, a vasárnapok kivételével napi tíz órában hallgatott ki engem ez az őrnagy. A kora reggeli órákban kezdődött, délidőben visszavittek a zárkába, a csajkából megettem az addigra már kihűlt ebédet. Kihallgatóm úgy rendelkezett, hagyjanak egy óra hosszat feküdni, hogy délután használható legyek. Akkor ismét hívatott, s éjfélig folytatódott a kihallgatás. Gondolom, közben referált és instrukciókat kapott a főnökeitől. Az őrnagy munkaideje minden nap reggeltől késő éjszakáig tartott. Tanulmányozta a kisközösségek életét.”¹² Bulányi szerint tehát a kihallgatótiszt mellett, hogy fel akarta térképezni a kisközösségek országos hálózatát, a maga módján meg is akarta érteni a kisközösségek működését, ő maga pedig egy sajátos lélektani helyzetben megpróbálta valamiképpen megszerezni és elmagyarázni (mintegy a maga számára is felidézni és értelmezni) az elmúlt évek történéseit. A kihallgatási jegyzőkönyvek a vallomástevők szavait azonban átértelmezve, más jelentésekkel felruházva rögzítették, a kihallgatótiszt által dekódolt valóságok a politikai (hátsó)szándékokat, előregyártott koncepciókat és nyelvi sablonokat, részben pedig a kulturális-világnézeti különbségeket, két ellentétes világ összeütközését is megmutatják. Ezek megragadása azért is lehetséges, mert itt – ellentétben az inkvizíciós jegyzőkönyvekkel – másféle szöveganyagok és források is fennmaradtak: „Némileg rossz lelkiismerettel tettem meg, mert nem az általam használt kifejezések szerepeltek benne. Én csoportösszejöveteleket említettem, ők illegális államellenes találkozót írtak. Nem ezt mondtam, közöltem vele, mire megnyugtató: nem számít, a bíróság előtt majd mindent elmondhat” – fogalmazott Bulányi visszaemlékezésében.¹³

A piarista szerzetesek által irányított mozgalom vizsgálati anyagában fellelhető kihallgatási jegyzőkönyvek nemcsak az egyes közösségi összejövetelek, lelkigyakorlatok helyszínét és fontosabb résztvevőit rögzítik, de gyakran a kiscsoportok tagjainak névsorát, és a csoportok felépítését is rekonstruálhatóvá teszik. A dokumentumok alapján felvázolható a mozgalom belső hierarchiája, a vezetők kapcsolati hálója, s a katolikus egyházon belüli pozíciója is. Az alábbiakban a forrásokból kirajzolódó kapcsolati hálók bemutatása mellett arra keresem a választ, hogy a Bulányi György, Juhász Miklós és Török Jenő piarista szerzetesek által irányított mozgalom milyen szellemi áramlatokat, törekvéseket tudott beépíteni a magyar katolikus egyház két világháború közötti időszakából.¹⁴ Ennek vizsgálata azért lehet érdekes, mert mozgalmuk éppen tartalmi és módszertani újszerűségével hívta fel magára a figyelmet az egyházon belül is. Török Jenőnek a *Vigília*-ban 1948-ban megjelent írása az ifjúsági pasztorációban bevallottan külföldi mintákat igyekezett a magyarországi helyzetre adaptálni: mindenekelőtt az Emmanuel Celestin Suhard francia bíboros érsek és Joseph Cardijn belga kanonok által kidolgozott elveket és megoldásokat, melyeknek középponti eleme volt a fiatalokkal való kiscsoportos foglalkozás és a világi apostolkodás gondolata.¹⁵ Bár a kihallgatási jegyzőkönyvekben erről szinte alig olvashatunk: a földalatti kisközösségek (s majd a későbbi Bokor-mozgalom) eredettörténetének fontos, már-már mitikus eleme az a Bulányi visszaemlékezésében megörökített mozzanat, amely

- 14 A két világháború közötti egyletekről, egyesületekről lásd Vida István: *Egy korszak mérlegéhez*. In: *Féltbemaradt reformkor. Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása? A Katolikus Szemlében megjelent tanulmányok gyűjteménye*. Róma, 1990, 9–18. Az 1945 előtti egyesületekkel kapcsolatban Mezey András így fogalmazott: „Mindezt figyelembe véve az 1946-os feloszlásnak áldozatul eső egyesületekre, vagy abból egyelőre kimaradt hitbuzgalmi csoportokra úgy fogok hivatkozni, mint előzménytörténetre, hiszen nagyon sok közvetlenül utánuk megjelenő bázisközösség nemcsak szellemiségében, de sokszor tagságában is kontinuitást mutatott fel velük.” Mezey András: *Katolikus kisközösségek és bázisközösségek Csongrád megyében 1946 és 1980 között, a pártállam és a hivatalos egyház vonatkozásai keretében*, http://real-phd.mtak.hu/237/1/Mezey%20Andr%C3%A1s_disszert%C3%A1ci%C3%B3B3.pdf 27–31. (letöltés: 2021. július 9.)
- 15 Török Jenő: Új utak középiskolai valláspedagógiánkban. *Vigília* 13 (1948/1), 8–17. Lásd még Völgyesi Orsolya: *Túlélés vagy megújulás? Himfy Ferenc káplán és a katolikus alsópapság szerveződésai az 1940-es, 1950-es évek fordulóján*. *Századok* 149 (2015/6), 1445–1469., különösen: 1449–1450.

¹¹ Uo. 544.

¹² Uo.

¹³ Uo. 544–545. Vö. Carlo Ginzburg: *Az inkvizítor mint antropológus*, i. m.

szerint 1945 elején a debreceni piarista rendházban szállást kapott egy Kolakovics néven bemutatkozó horvát jezsuita szerzetes, aki egy hónap alatt négy kiscsoportot hozott létre munkásfiatalokból, diákokból és felnőttekből, s távozásakor csoportjait Bulányira bízta. Kolakovics minden bizonnyal azonos az 1906-ban született Stjepan Tomislav Poglajennel, aki beutazta a szovjet blokk országait, s XII. Piusz tudtával, igaz, csak magánemberként, de a Szovjetuniót is megjárta.¹⁶ Magyarországra érkezése előtt pedig a 40-es évek elején Szlovákiában hozta létre Rodina néven kisközösségek hálózatát.¹⁷ Kolakovics Debrecenben tehát a katakomba egyház működési modelljével ismertette meg Bulányit – bár erről ő mit sem tudott – még 1945-ben.

A katolikus kisközösségek tevékenységét feltérképező operatív dosszié elnevezése (Lombardisták) egyértelművé tette: az állambiztonság is érzékelte, hogy Bulányiék mozgalma határozottan kapcsolódott a világegyházban az 1940-es években jelentkező törekvésekhez.¹⁸ A csoportdosszié „névadója”, a katolikus egyház és az egész világ megújulását szorgalmazó Riccardo Lombardi (1908–1979) jezsuita teológus és nagyhatású hitszónok Európa válságáról, a hagyományos kereszténység csődjéről, a fiatalság megnövekedett szerepéről beszélt. Vitakozott a marxista tanokkal, de a szociális kérdést, valamint a szabadság és az igazságosság kibékítését a társadalmat (s így a katolikus egyházat) érintő legfontosabb kihívások közé sorolta.¹⁹

16 Kolakovics tevékenységének további vizsgálata azért is fontos lehet, mert megvilágíthatja annak a hátterét, hogy a szovjet megszállás alá kerülő országokban kibontakozó egyházi földalatti mozgalmak a Vatikán tudtával, hallgatóságos támogatásával kezdték-e meg működésüket. A Belgiumban is tanult Poglajen módszerének, tájékozódásának egyébként lényeges eleme, hogy nagy hatással volt rá Joseph Cardijn bíboros munkáspasztoráció terén végzett tevékenysége, ami ilyenformán ösztönözje lehetett a Bulányiék által választott csoportszervezési metódusnak. Vö. Völgyesi Orsolya: Katolikus kisközösségek Debrecenben az 1940–1950-es évek fordulóján. In: A „szocializmus alapjainak lerakása” vidékén a hosszú őtvenes években 1. (Szerk. Horváth Gergely Krisztián.) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2018, 471–591., különösen: 578–579.

17 Beata Blehova: *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei*. LIT Verlag, Wien, 2006, 114.

18 A Lombardisták fedőnevű többkötetes csoportdossziéit az Államvédelmi Hatóság I/2-b alszótálya 1951. október 26-án nyitotta meg.

19 Mihalovics Zsigmond: Jézus új korszakának hirdetője. P. Lombardi. *Katolikus Szemle* 2 (1950/1), 1–3.

Kétségtelen hogy a piarista szerzetesek tevékenysége még legális körülmények között, az Actio Catholica (AC) keretein belül kezdődött meg. Török Jenő 1946-ban megbeszélést folytatott rendtársával, Bulányi Györggyel, valamint a szintén piarista Lénárd Ödönnel (akit egyébként 1948 júniusában letartóztattak és az Actio Catholica elleni perben ígátás vádjával 6 évre ítélték) és Szappanyos Bélával, az AC titkáraival a mozgalom életre hívásáról, az év augusztusában pedig megszervezték Tokajban a Katolikus Ifjúsági Nyári Hetet, ahol az ország különböző részeiről érkezett, mintegy hatvan egyetemista és középiskolás korú, csoportvezetéseket kiszemelt fiatalal találkoztak. Fontos megjegyezni, hogy már ezt megelőzően – még Bulányiék nélkül – volt 1945 augusztusában a Tolna megyei Szakcsón egy ifjúsági találkozó (tanulmányi hét), amelyen körülbelül száz fiatal vett részt, s az aktuális politikai helyzetre reagálva egy 15 pontos nyilatkozatot fogadtak el. A tokajihoz hasonló összejöveteleket szerveztek a következő években Gyulán, Szolnokon, Vácott, Veszprémben, Sopronban és az ország több nagyvárosában, s a gyulain már Bulányi is a felkért előadók között szerepelt. A kihallgatási jegyzőkönyvekből kiderül, hogy a mozgalom résztvevői többnyire ezeken az AC, illetve a Katolikus Leányok Országos Szövetsége (KLOSZ) által szervezett találkozókön (tanulmányi heteken) kerültek kapcsolatba, s később egymás csoportjainak tartottak lelkigyakorlatokat, előadásokat az ország különböző településein.²⁰ A kihallgatási jegyzőkönyvekben tehát nemcsak a kapcsolati háló feltérképezésére fektettek hangsúlyt, hanem a kapcsolatok keletkezésének időpontjára és körülményeire is rákérdeztek.

A mozgalom vezetői Bulányi, Török és Juhász voltak. Hármuk közül igencsak eltérő habitusuk ellenére is Juhász és Bulányi között lehetett szorosabb a kapcsolat, hiszen 1936 óta ismerték egymást: Vácott együtt lettek novíciusok, majd egy év múlva Pesten a Kalazantiumban már szobatársak.²¹ Az 1908-ban született Török 1928-ban nyert felvételt a rendbe, így ő az idősebb generációhoz tartozott, de 1945 után Bulányival együtt a piaristák debreceni gimnáziumába

20 Lásd Völgyesi Orsolya: *Túlélés vagy megújulás?*, i. m. 1449–1451.

21 „Élt 64 évet és ebből 40 évet kart karba téve éltem vele. 1936-ban ismertem meg őt, mint 18 éves fiút, akivel együtt öltöttük fel a váci piarista templomban a piaristák ruháját. Egy év múltán Pestre kerülvén szobatársat választhattunk, s mind a 12 fogadalmas kispap számára nyilvánvaló volt, hogy egymást választjuk. S azóta, ha az utolsó hat évet nem számítom, egybefonódott az életünk.” Bulányi György: *Búcsú Juhász Miklóstól*, https://bokorportal.hu/bulanyi/BGy_irasok_gyujtemeny/Bucusu_Juhasz_Miklos_1982.pdf (leőltés: 2021. június 20.)

került – s ezzel párhuzamosan a nagyváradi egyházmegyében mint az Actio Catholica ifjúsági ügyekért felelős megbízottja hittudományi és világnézeti előadásokat szervezett középiskolásoknak és egyetemistáknak, melyeknek Bulányi és egy másik rendtársuk, Szentgyörgyi András is előadója volt, sőt egy-egy alkalomra meghívták Juhász Miklóst is. Juhász 1947 őszétől a nagykanizsai piarista gimnáziumban volt hittanár, az iskolák államosítása után egy szemesztert tanított a veszprémi szemináriumban, 1950 és 1952 között pedig Pesten a Kalanzantinum spirituálisaként tevékenykedett.

A kihallgatási jegyzőkönyvek alapján feltelelezhetjük, hogy több piarista szerzetes is bekapcsolódott a fiatalok kiscsoportos hitoktatásába: Etele György, Szentgyörgyi András, Miskolczi Kálmán, Divald István, Ludmány Antal, Mándoki Ernő, Meggyes János, Veszprémi Tibor tevékenysége Debrecen mellett Győrben, Sátoraljaújhelyen, Vácott és Tatán tette lehetővé ifjúsági csoportok hosszabb-rövidebb ideig tartó működését.

Bulányi, Juhász és Török mellett meghatározó szerepe volt a mozgalomban két világi papnak: Eglis Istvánnak és Himfy Ferencnek. Eglis István 1947 őszén a Közgazdasági Egyetem és a Színiakadémia lelkésze lett, 1951-től a tabáni plébánia káplánjaként dolgozott. Emellett 1945 decembere és 1948 májusa között Mindszenty József megbízásából Freesz József érseki biztos irányításával többedmagával (Magass Miklóssal, Döme Jánossal, Polonkai Györggyel, Sándor Dénessel és Lelovits Andrással) munkáslelkészi feladatokat látott el. A munkáspasztorációban már 1945 előtt tapasztalatot szerzett: 1939-től az Actio Catholica keretein belül működő Egyházközi Munkásszakosztályok (EMSZO) titkára és sajtófelelőse volt. A német megszállás után Benkő Istvánnal, Freesz Józseffel, az EMSZO igazgatójával és Magass Miklóssal bekapcsolódott a Magyar Front tevékenységébe. 1944 decemberében hat társával – Benkő István, Szalai Györggyel, Zsidai Józseffel, Ilosvay Ferencsel, Karikás Mártonnal és Tömör Magdolnával – letartóztatták az EMSZO központi irodájában, és Dachauba hurcolták, ahonnan 1945 augusztusában tért haza.²²

22 Eglisről bővebben lásd Völgyesi Orsolya: Katolikus kisközösségek az 1950-es években: A Fekete Gabriella és társai elleni per tanulságai. In: *EÁrchívum. Tanulmányok Erdész Ádám 60. születésnapja tiszteletére*. (Szerk. Héjja Julianna Erika – Sáfár Gyula.) Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Gyula, 2017, 87–97., különösen: 93–96. Eglis Dachauban szerzett tapasztalatait, emlékeit egy kisregényben is megörökítette: Eglis István: *Keresztúton. Egy magyar pap Dachau poklában*. (A szöveget gondozta,

A kihallgatási jegyzőkönyvek szerint Eglis először Török Jenővel, majd Bulányival, végül 1949-ben Juhász Miklóssal ismerkedett meg. Egyetemi lelkészként maga is szervezett ifjúsági csoportokat, emellett állandó meghívott előadója volt az országban működő kisközösségeknek és a mozgalomban részt vevő papok összejöveteleinek is. Juhász Miklós vallomásában így jellemezte őt: „Eglis papi körünkben nagyon szerettük, véleményét nagyon sokszor ezeken a találkozókon kívül is kikértük Töröktől. Mint már említettem, ő is szeretett minket, szívesen volt körünkben és mint ő maga mondta, Pesten más papokkal rajtunk kívül közelebbi kapcsolatot nem tartott.” [...] „Több alkalommal hallottam is Eglis előadásait. Ezeket mindig az erős filozófiai beállítottság jellemezte. Világosan, logikusan gondolkodik, szellemesen ad elő. A marxista-materialista világnézettel és filozófiával szemben természetesen ő is az u. n. >idealista< filozófiát vallja és terjeszti ezeken a világnézeti előadásokon. Szociológiai tárgyú előadásaiiban a pápai enciklikák alapján állva, mind a liberális-kapitalista, mind a marxista felfogástól elkülöníti a katolikus álláspontot. Előadásainak és személyének is nagy tekintélyt biztosít hallgatósága előtt az, hogy Dachauba volt internálva.”²³ Eglisnek azonban némileg más elképzelése volt a csoportokkal való foglalkozásról, ő elsősorban tudást és ismereteket akart átadni, Juhász és társai viszont igazi közösségeket akartak formálni a fiatalokból.²⁴

Az egyetemi lelkészeknek (itt elsősorban Bulányi, Török, Kiss László és Szabó József

a lábjegyzeteket írta: Szigeti László, kísérőtanulmány: Soós Viktor Attila.) Új Ember, Budapest, 2014.

23 ÁBTL 3. 1. 9. V-140907/1. 55skk. Bulányi György és társai. Másolat Juhász Miklós sajátkézzel írt vallomásáról. Az Eglis által tartott előadások jegyzeteit a kiscsoportok tagjai sokszorosították, s egymás között terjesztették. Nézetei egy ideig a *Vigiliában* és önálló kötetben is megjelentek – ez utóbbi: Eglis István: *A keresztény szociológia főbb kérdései*. Az Actio Catholica Országos Elnöksége (Hittudományi Akadémiák), Budapest, 1948.

24 Juhász Miklós vallomásában a következőket mondta: „Hogy csoportja mennyi volt, azt nem tudom. Ebben a kérdésben ugyanis volt egy kis véleményeltérés közöttünk. Mi ugyanis a csoportjainkkal nem csak tanulni akartunk, hanem azt minden szempontból közösséggé akartuk formálni, addig Eglis a csoportjaival csak tanult. Hol szociológiát, hol filozófiát. Tudom, hogy több egyetemista csoportja volt, de részletesen soha nem számolt meg erről, mert bár szívvel-lélekkel együtt volt velünk, bizonyos függetlenséget mindig meg akart őrizni, és ezt én tiszteletben tartottam, annál is inkább, mert idősebb nálam.” ÁBTL 3. 1. 9. V-140907/1. 55skk. Bulányi György és társai. Másolat Juhász Miklós sajátkézzel írt vallomásáról.

nevét kell megemlíteni) nagyon fontos szerepük volt a mozgalom elindításában, hiszen közvetlen kapcsolatuk volt az egyetemi ifjúsággal. Eglis 1955-ben keletkezett vallomásában egyenesen azt állította, hogy az AC biztosította legális keretek felszámolása után éppen ez a baráti társaság vált Juhász Miklóssal és Kerkai György jezsuita szerzetessel kiegészülve a mozgalom magjává.²⁵

A már említett Himfy Ferenc káplán az iskolák államosítása idején a Kiskunfélegyházán működő tanítóképző hittanára volt, ott kezdett el – elmondása szerint Bulányiékától függetlenül – kiscsoportos hitoktatással foglalkozni a tanítóképző magyar-történelem szakos tanárának, Magó Filoména Julianna kalocsai iskolanővérnek a segítségével. 1948 nyarán Magó Juliannával közösen egy 30 főből álló ifjúsági csoportot vittek a Balaton-partján lévő Jankovich-telepre, a Szent Sarolta lelkigyakorlatos házba. Magó Julianna javaslatára meghívták előadónak Bulányi Györgyöt is, akivel Himfy itt találkozott először. (Bulányi egyébként a Himfy ügyében tett tanúvallomásaiban az első találkozást egy évvel későbbre datálta.) Bulányi a lelkigyakorlaton elmondta, hogy neki is vannak Debrecenben hasonló ifjúsági csoportjai, Himfy pedig még ugyanebben az évben megismerkedett a mozgalom többi meghatározó személyiségével: Juhász Miklóssal és Török Jenővel, valamint a Szegeden működő Lakos Endrével. Bulányit és Juhászt 1950-ben és 1951-ben meghívta egy-egy lelkigyakorlat megtartására, Kiskunfélegyházára. Visszaemlékezésében elmondta: 1949-től tartottak rendszeres megbeszéléseket az ifjúsággal való foglalkozás módszertanáról, és évente kétszer lelkigyakorlatokat a különböző korosztályhoz tartozó fiataloknak és az ifjúsági csoportok papi vezetőinek. Himfyt 1951 decemberében a fővárosba helyezték, a kispesti Jézus szíve templom káplánja lett. Kiskunfélegyházi csoportjaival igyekezett továbbra is kapcsolatban maradni, de új, egyete-

mista csoportokat is szervezett például orvos-tanhallgatók és zeneakadémisták körében (ez utóbbinak volt tagja Sapszon Ferenc).²⁶ Himfy Ferenc 1990-ben készült életútinterjújában egyértelműen úgy fogalmazott, hogy Bulányinak meghatározó szerepe volt a mozgalom irányításában, s annak idővel informális vezetőjévé vált: „Össze is jártunk, minden évben kétszer 25 pap. Egyik alkalommal egy napos értekezlet volt, amikor is gyakorlati dolgokat cserélgettünk, ki hogy csinálja, mint csinálja, téma módszer stb. és volt egy másik alkalom, amikor háromnapos lelkigyakorlatot tartottunk. Nem választottunk vezetőt vagy elnököt, de valahogy a dolog természetéből jött az, hogy mindenki elismerte Bulányi atya vezető szerepét. Nagyon jó hangulatú társaság volt ez. Egyszer Hunya Dániel, egyszer pedig Endrey Mihály tartotta a lelkigyakorlatot, és megbeszéltük a további pedagógiánk módszerét és tartalmát.”²⁷ Török Jenő 1953. július 25-én tett vallomásaiban ugyanakkor arról beszélt, hogy 1950 augusztusában a piarista rendházban tartott összejevetelen éppen Himfy indítványára választották meg Bulányit a papi közösség vezetőjévé.²⁸

Hogy Bulányinak, Juhásznak, Töröknek, Eglisnek és Himfynek meghatározó szerepe volt a papi közösségben, azt két koncepcionális kérdésekkel foglalkozó dokumentum is bizonyítja: a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1951. július 21-i eskütétele után keletkezett *Papi rekollékción elmélkedések* című szöveg, amely szamizdatként terjedt és az eskütételhez vezető utat, valamint a kialakult helyzetet elemezte.²⁹ Illetve az az 1956 novemberében megszüvegezett tervezet, amely az egyház és állam közötti lehetséges tárgyalások főbb pontjairól, nevezetesen a szerzetesrendek részbeni visszaállításáról, kórházi lelkésziségek szervezéséről, a katolikus ifjúsági szervezetek működésének jogi feltéte-

25 BFL XXV. 4.f. 1956–006099 Fekete Gabriella és társai. Eglis István 1955. december 22-i vallomása. Ugyanekkor Eglis a Törökkel és Bulányival való nézetkülönbségére is rámutatott: „En és emlékezetem szerint Török Jenő elégedetlenek voltunk az Akadémia »langyos« szellemével és ekkor kezdődött meg (pontos időre nem emlékszem kb. 1948-ban) Török vonalán a középiskolai, az én vonalamon az egyetemi hallgatók »külön kiválgatása, mélyebb képzés céljából.«. A magam részéről a szociológia részletesebb képzését kívántam, különösen az »állam és egyház« viszonyáról. Ebben a kérdésben Töröknek és Bulányinak ellentétes véleménye volt. Ők a hatalmi egyház megszüntetését öröndetesnek találták, mert véleményük szerint a »lelki egyház« szabadabban alakulhat ki.”

26 Himfy Ferencről bővebben lásd Völgyesi Orsolya:

Túlélés vagy megújulás?, i. m.

27 Az interjút 1990 februárjában Szolnokon a Jézus Szíve plébánián készítette Völgyesi Orsolya és Szilágyi Márton. A szöveg a szerző birtokában van.

28 Török Jenő 1953. július 25-i vallomását lásd BFL XXV. 60.e 1953–002191.

29 A dokumentum megtalálható: BFL XXV. 4.f. 1961–9237. Kertész Tivadar és társai per bizonyítékai között. Török Jenő vallomása szerint 1951 augusztusában az általuk vezetett papi csoport a piarista kápolnában gyűlt össze, ahol Halász Piusz ciszter szerzetes tartott számukra lelkigyakorlatot, majd másnap az örmény kápolnában Török tartott beszámolót az aktuális helyzetéről; beszámolóját a *Papi rekollékción elmélkedések* alapján tartotta, tehát ekkor ismertette először szélesebb körben annak főbb megállapításait, ami egyébként feszültséget okozott közte és Endrey Mihály között (BFL XXV. 60.e. 1953–002191). A dokumentumot ismerteti Völgyesi Orsolya: *Túlélés vagy megújulás?*, i. m. 1455–1461.

leíról, az egyetemi lelkészségek újbóli felállításiáról és katolikus nyomdák létrehozásáról szól. Mindezek mellett egy szűkebb kör megfogalmazta egy püspöki körlevél tervezetét is, amely az állammal való tárgyalások megkezdéséről tájékoztatta volna a híveket. Ezt Bulányi és Himfy mint az alsópapság követeléseit vitték el 1957 januárjában Grósz József kalcocsai érseknek. Az első dokumentum megírásában bizonyosan részt vett a három piarista szerzetes és Eglis (Himfy szerzősége a vallomások alapján kérdéses), a második megszövegezésében Bulányi, Juhász, Eglis, Himfy, valamint Ikvay László és Kerkai György jezsuita szerzetes működött közre, de jelen volt Kelety Géza ciszter szerzetes is.³⁰

A piaristák mellett más szerzetesrendek tagjai is bekapcsolódtak a mozgalomba: az imént említett jezsuita Kerkai Györgyön kívül Váczy Jenő, Pap József, valamint Szabó István, a kapucinus Patonyi Rudolf és Sőtér Tibor – őt a Bulányiék elleni perben 6 évre el is ítélték. A ciszterek részéről egy ideig Ágoston Julián Pécsert részt vett a kicscsoportokkal való foglalkozásban, és bizonyosan volt kapcsolat a Szentimre városban tevékenykedő, szintén ciszterci Barlay Ödönnel is (bár az ő kapcsolódása meglehetősen lazának tűnik). Szorosabb volt az együttműködés Kelety Géza Jenővel ciszter szerzetessel, akit majd 1955 februárjában tartóztatnak le, és ítélnel el ifjúsági csoportok szervezése miatt.³¹ A kihallgatási jegyzőkönyvek szerint a jezsuitákkal, pontosabban a rend magyarországi tartományfőnökével, Csávossy Elemérről Vadas Éva vette fel a kapcsolatot, Váczy Jenő és Kerkai György az ő tudtával vett részt a kicscsoportok szervezésében.³²

A mozgalomban, különösen a szerzetesrendek feloszlataáig aktív szerepet vállalt több apáca is: a már említett Magó Julianna mellett Vadas Éva Szalézia (Szociális Missziótársulat) és Jolsvai Hedvig (Szociális Testvérek Társasága) nevét kell megemlíteni – utóbbi kettőt 1952 augusztusában letartóztatták és elítélték.

Görög Lenke (aki a Szociális Testvérek Társasága rendi vezetésének tagja volt) fontos szerepet játszott a kicscsoportok szervezésében, hiszen a két világháború között is működő KLOSZ – a tényleges vezető, Stadler Frida író

rossz egészségi állapota miatt – már alapvetően ő irányította. A szerzetesnő Himfyvel 1946-ban ismerkedett meg, amikor a kiskunfélegyházi KLOSZ-csoportot látogatta meg, s ezt követően Himfyt több alkalommal is megkérte, hogy a szervezet tanulmányi hetein, lelkigyakorlatain tartson előadást. Miután 1951 végén Himfyt Pestre helyezték, bekapcsolódott a Görög Lenke vezetésével működő korábbi KLOSZ-csoportok tevékenységébe is, s ott egyfajta szellemi irányítónak működött, s elsősorban a csoportvezetőknek tartott kéthetente előadásokat. Görög Lenke csoportvezetői mások mellett Kálmán Orsolya, Hortai Borbála, Kara Zsuzsanna, Szabó Alice, Takács Margit és Kilián Magdolna voltak³³ – Kálmán Orsolya 1948-ban a Szociális Testvérek Társaságában titkos külső testvérként kezdte meg noviciátusát, 1964-ben örökfogadalmat tett, 1981 és 1993 között pedig a rend előjárója lett.³⁴

Meg kell említeni Fekete Gabriella világi hitoktatónőt is, aki Göncz Árpád unokatestvére volt, és 1949 végén költözött fel Veszprémből Budapestre s ott aktívan bekapcsolódott a KLOSZ munkájába. Fekete, akit majd 1955-ben az úgynevezett második Bulányi-perben állítanak bíróság elé, még Veszprémben ismerkedett meg Görög Lenkével és a veszprémi szemináriumban dogmatikát tanító Juhász Miklóssal. Görög Lenke és Fekete Gabriella egészen Bulányiék letartóztatásáig, tehát 1952 augusztus végéig szorosán együttműködött, ekkor azonban különváltak útjaik: Görög Lenke több hónapra felfüggesztette a csoportok működését, szemben Feketével, aki erre nem volt hajlandó. Fekete Gabriella csoportjaival a szabad lábón maradt Eglis István, Görög Lenke 1953-ban újrainduló közösségeivel pedig a letartóztatást szintén elkerülő Himfy Ferenc foglalkozott.³⁵

Görögéket Endrey Mihály egri segédpüspök, az Actio Catholica országos igazgatója és Sík Sándor piarista tartományfőnök is igyekezett integrálni a Bulányi, Juhász és Török nevével fémjelzett mozgalmába, s ennek érdekében még 1950 januárjában megbeszélést hívtak össze az Alverna Szent Erzsébet lelkigyakorlatos házába mintegy 30–40 apáca jelenlétében, ahol elsősor-

30 Bővebben lásd uo. 1454–1455.

31 Keletyről lásd Cúthné Gyóni Eszter: *A ciszterci rend története Magyarországon 1945 után. A Ciszterci Rend Zirci Apátsága 1945 és 1981 között*. Doktori disszertáció. ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola. Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program. 2014. 212–213, <http://doktori.btk.elte.hu/hist/cuthnegyoneszter/diss.pdf> (letöltés: 2021. július 8.)

32 Kerkait és Váczy Jenőt 1955 őszén tartóztatták le. A két szerzetest a Tamás János és társai perben ítélték el (a per anyagát lásd BFL XXV. 4.f 1957–2943).

33 Görög Lenke vallomását lásd a Gerstner Ida és társai perben BFL XXV. 4.f. 1956–006107.

34 Kálmán Orsolyáról lásd Bögre Zsuzsanna – Szabó Csaba: *Törésvonalak. Apácasorsok a kommunizmusban*. METEM – Szent István Társulat, Budapest, 2010, 352–353., 540. lábjegyzet.

35 Fekete Gabrielláról lásd bővebben Völgyesi Orsolya: *Katolikus kisközösségek az 1950-es években*, i. m. 89–90.

ban a középiskolás lányok hitoktatásának megszervezéséről tárgyaltak. 1950 áprilisában az Actio Catholica székházában tartott megbeszélésen – ahol Endrey és a KLOSZ részéről Stadler Frida tartottak előadást – arra jutottak, hogy az országot hét részre, úgynevezett decentrumra osztják, ezek élén egy-egy szerzetesnővér állt volna (személyüket nem sikerült minden esetben rekonstruálni, de több vezető is az orsolyiták és a kalocsai iskolanővérek közül került volna ki), azzal a céllal, hogy összefogják a lányok képzését az adott területen. Endrey jóváhagyásával kijelölték azokat az anyagokat, jegyzeteket is, amelyeket a csoportmunkában fel kívántak használni, s szó volt a nyári lelkigyakorlat megszervezéséről is (itt a kezdő csoportok Bulányi *Szeretet az Isten*, a haladók Himfy Ferenc *Titokzatos test* című jegyzeteivel foglalkoztak volna.) Mindez azonban a szerzetesrendek feloszlata miatt kudarcba fulladt, s alapvetően a papoknak kellett a területi koordinálást megoldani, főként az egyetemi városokból. A helyzetet az is nehezítette, hogy a mozgalom az összejöveteleknek otthont adó intézményi háttér és infrastruktúra egy jelentős részét is elvesztette.³⁶ Végül 1950 végére – a vallomások szerint – a következő központok jöttek létre, immár nemcsak a leánycsoportok, hanem valamennyi kisközösség munkájának összehangolására: Szeged és környéke – Lakos Endre, Himfy Ferenc; Debrecen és környéke – Bulányi György; Győr és környéke – Divald István; Miskolc és környéke – Orosz Árpád vezetésével. Pécs és környékén a szerzetesrendek feloszlata miatt az ottani csoportokat Ágoston Julián ciszter szerzetes szervezte, majd Cserháti József teológiai tanár (a későbbi pécsi püspök), illetve Kerkovics Gyula orvos próbálta átvenni a feladatokat. Lakos Endre, aki Szegeden szervezett csoportokat, Bulányit 1949-ben hívta meg először lelkigyakorlat tartására. Ugyancsak Szegeden működött Kovács Mihály, aki szintén szervezett kicsoportokat, de nem mindenben értett egyet Bulányiékkel, és csak lazán kapcsolódott a mozgalomhoz. A Délkelet-Magyarországot lefedő szegedi decentrumhoz tartozott Sófalvi Mihály és Tóth Mihály domonkos szerzetes, akik Békéscsabán tevékenykedtek. 1952 szeptemberében készült olyan állambiztonsági jelentés, amely szerint Kiskunfélegyháza Himfy Ferenc és Magó Julianna vezetésével a Duna-Tisza közén önálló központtá alakult.³⁷ Orosz Árpád Miskolcon a

mindszenti plébánián kezdett el az ifjúság hitoktatásával foglalkozni, Bulányi egyik legelkötelezettebb debreceni csoporttagja, Bacsa Erzsébet kérésére csatlakozott a mozgalomhoz.³⁸ 1951-ben aztán Orosz több neveltje is felvételt nyert a debreceni egyetemre, s a fiatalok bekapcsolódtak Bulányi ottani kicsoportjaiba.³⁹ Úgy tűnik, földrajzi elhelyezkedését tekintve a mozgalom a Tiszántúlon és a fővárosban volt erősebb, bár kétségtelenül voltak csoportok a Dunántúlon is: Tatán, Veszprémben és Győrben.

A két világháború között megalakult szervezetekkel való kapcsolat számbavételét folytatva: a Korányi Sarolta, Jolsvai Hedvig és Rónai Paula közreműködésével a harmincas években létrejött Dolgozó Nők és Leányok Országos Szövetsége (DL) Jolsvai Hedvigen keresztül kapcsolódott Bulányiékhoz, a vallomások szerint a kapcsolatfelvételen Török Jenőnek volt szerepe. Jolsvai korábban Salkaházi Sára közeli munkatársa volt, akivel a II. világháború alatt részt vett az embermentésben. Jolsvai szerepét az is felértékelte az állambiztonság szemében, hogy gondnoki teendőket látott el a balatonboglári Jankovich-telepen lévő lelkigyakorlatos házban. Az épület Korányi Sarolta öröksége révén került még a háború előtt a DL tulajdonába, 1939-től egy munkásnők nyári pihenését szolgáló üdülő működött benne, 1947 és 1952 között pedig mint a Veszprémi egyházmegye Szent Sarolta Lelkigyakorlatos Háza a lelkigyakorlatokra érkező kicsoportoknak adott otthont. A lelkigyakorlatos ház vezetőjét, Braun Istvánt Jolsvai Hedviggel egy időben tartóztatták le és ítélték el Bulányiék perében.

A mozgalomhoz kapcsolódott, ha csak lazább szálakon is, Ikvay László (a per egyik elítélte), aki a Katolikus Iparos- és Munkásifjak Országos Egyesülete (KIOE) titkára volt. Ikvay a második világháború alatt a szervezet Gát utcai központjában csak néhány méterre a Bokréta utcai munkásnőotthontól Salkaházi Sáránakhoz hasonlóan üldözötteket bújtatott. Bulányiék bár elsősorban középiskolásokkal és egyetemistákkal foglalkoztak, kétségkívül mintának tekintették a francia-belga munkáspapok tevékenységét is. Ezt a gyakorlatban is megkísérelték megvalósítani, – mint láttuk – együttműködtek az ekkor már feloszlott KIOE vezetőjével, Ikvay Lászlóval és a DL mozgalom irányítójával, Jolsvai Hedviggel is. Továbbá Bulányi debreceni csoporttagjai (Balássy Géza, Berényi Dénes, Ort

36 Völgyesi Orsolya: *Túlélés vagy megújulás?*, i. m. 1453.

37 ÁBTL 3.1.9. V-140907/4. Bulányi György és társai.

38 Bulányi György vallomása. ÁBTL 3.1.9. V-140907 Bulányi György és társai. Vö. még Lakos Endre vallomásával. ÁBTL 3.1.9. V-140907/2 Bulányi György és társai.

39 Völgyesi Orsolya: *Katolikus kisközösségek Debrecenben*, i. m. 583–564.

Mihály, Szabó Magda) megpróbálták bekapcsolódni a munkáspasztorációba, sőt felkerülve a fővárosba, felvették a kapcsolatot a Rákospalotán igazi munkáskörnyezetben tevékenykedő Sándor István szalézi szerzetessel, akit 1952 júliusában Zana Alberték perében letartóztattak, majd kivégeztek.⁴⁰ Az állambiztonsági iratokból úgy tűnik, a pártórség elleni per, mindenekelőtt Sándor István Bulányiékkal való kapcsolata adott végső lökést az augusztus 28-i letartóztatásokhoz, s a piarista szerzetesek által irányított mozgalom lefejezéséhez.⁴¹

Megállapítható, hogy az 1952 augusztusában őrizetbe vett személyek egy része nem tartozott a mozgalom irányítói közé (Sóter Tibor, Sigmond Strecke Ernő vagy akár Ikvay László), viszont a meghatározó szereplők közül többen is szabadlábban maradtak (Egls István, Himfy Ferenc, Görög Lenke, Fekete Gabriella).

1951 nyarán a *Papi rekollektiók elmékedésekben* a szerzők meglehetősen kritikusan nyilatkoztak a magyar püspöki karról, mely „a jövőt nem a mai kevesek hősi helytállásából, tanúságtételéből, szűk körű, de annál mélyebb apostoli munkájából gondolja szervesen kinőni, hanem a »változás« után a »rossz álmot« elfelejtve, nagyjából a régi keretek és intézmények között, immár nagy tömegekkel újramezdeni. Pedig nincs egy éve, hogy a legközelebbi szomszédságunkban, a passai katolikus nagygyűlésen kimondották a közelmúlt tapasztalatai alapján, hogy a fő feladat a családi pasztoráció mellett az elit, az öntudatos keresztények minőségi és nem mennyiségi kinevelése.” Ennek fényében különösen tanulságos lehet, hogy a vizsgálati anyagokból milyen kép bontakozik ki a mozgalom és a hierarchia viszonyáról.

A kihallgatási jegyzőkönyvekben Mindszenty József hercegprímáshoz való viszony egyetlen

epizódban jelent meg: az akkor már egyetemi lelkészként működő Bulányi 1948 decemberében a nagyváradi egyházmegye helynökének, Pintér Lászlónak tudtával és beleegyezésével néhány nappal letartóztatása előtt meglátogatta a magyar katolikus egyház fejét Esztergomban, hogy tájékoztassa a debreceni Szent László kollégium éléről történeti eltávolításáról, és vázlatosan beszámoljon a kiscsoportok szervezéséről is, nem hallgatva el, hogy paptársai nagy része veszélyesnek tartja tevékenységét. Mindszenty a kihallgatási jegyzőkönyv szerint a következőket válaszolta neki: hallgasson előljáróira, majd így folytatta: „Az ősegyház történetét nem azért tanultuk, hogy a régiségváni ismereteinket gyarapítsuk. A párttitkárok sem a múltban, sem a jelenben nem határozhatták és nem határozhatják meg az egyház magatartását.”⁴²

Mint arról már szó volt, Bulányiéknak jó kapcsolata volt az AC két titkárával, Lénárd Ödönnel és Szappanyos Bélával. A mozgalmat Endrey Mihály, az AC országos igazgatója (1950 végétől egri segédpüspök) is támogatta, s úgy tűnik, igényelte is, hogy rendszeresen tájékoztassák a fejleményekről. A hitoktatás tartalmi kérdéseiről is folytatott egyeztetéseket, s egy ideig anyagi segítséget nyújtott például a lelki gyakorlatokon résztvevő egyetemisták utazási költségeire (csakúgy, mint a már említett Pintér László). Endreynek ugyanakkor a mozgalom vezetőivel korántsem volt konfliktusmentes a kapcsolata. Miután Török Jenővel 1949 nyarán összekülönbözött, Bulányi, majd 1951-től Juhász Miklós tartotta vele a kapcsolatot.⁴³

Bulányi vallomása szerint 1950 nyara fordulópontot jelentett a mozgalom történetében, az ekkor tartott háromnapos lelki gyakorlaton már valóban csak azok a papok jelentek meg, akik aktívan részt vettek a csoportok szervezésében. Mivel erről az eseményről Endreyt nem tájékoztatták, az AC igazgatójával ismét feszültté vált

40 „Sándor Pista nagymenő volt. Sokszorosította broszúráinkat, amiket mi csak gépelni mertünk. Amikor a munkásfiataljait elviszik katonának és két ávóssá teszik őket (palotaőrök, akik majd vigyáznak az ávó rabjaira), akkor is visszavisszajárnak Pistához. Papokat a kommunisták csak agyonverik, tárgyalásos akasztás nem lehet a sorsuk. De Pista nem pap, csak dolgozó szerzetesestvér, őt nyugodtan fel lehet akasztani: 1953. június 28-án 21 óra 10 perckor hajtották végre a halálos ítéletet” – emlékezett vissza a szerzetesre évtizedekkel később Bulányi György, http://www.bulanyi.hu/images/onrajz/aki_dudas_akar_lenni_15.pdf 110. (letöltés: 2021. július 9.)

41 Egy 1953. május 14-én készült államvédelmi jelentés szerint Bulányiéki szervezkedése kapcsán 1952 májusában 26, később 14 személy őrizetbe vételére kaptak utasítást. Majd úgy tűnt, elhalasztják az ügy realizálását, mert nem domborodott ki eléggé az ügy ellenforradalmi jellege. Végül Zana Alberték letartóztatása után egy hónappal vették őrizetbe a kisközösségi mozgalom meghatározóinak tartott résztvevőit. ÁBTL 3.1.9. V-140907/4 Bulányi György és társai.

42 Bulányi György vallomása. ÁBTL 3.1.9. V-140907. Bulányi György és társai. Elmondása szerint a történet szerepel a Vadas Éva által készített *Mi a csoportmunka* című írásban, melyet az érdeklődő apácák számára készített a szerzetesnő.

43 Török az 1949. júliusi ifjúsági lelki gyakorlat szervezése kapcsán zördült össze Endrey Mihállyal, az AC országos igazgatójával, aki azt szerette volna elérni, hogy erre az alkalomra csak néhány vidéki csoportot hívjanak meg, Török azonban ezt a kérést figyelmen kívül hagyta. Ezt követően Bulányi György tartotta a kapcsolatot az AC-vel (ÁBTL 3. 2. 1. Bt-252/1. Lantos Károly). Bulányiéknak az egyházi vezetőkkel való konfliktusáról lásd még Mezey András: *Az első hazai bázisösszegek*, i. m.

a viszony, aki azt hangoztatta, hogy tevékenységük egyházi szempontból illegális, s ügyüket a püspöki kar elé fogja terjeszteni. A Sík Sándorral folytatott megbeszélés következtében Bulányi a szegedi Lakos Endrével felkereste Endreyt, s megígérték, hogy rendszeresen beszámolnak neki munkájukról. Juhász Miklós vallomása szerint Endrey nehezményezte az 1951 júliusát követően keletkezett *Papi rekollékciónak* elmékedésekben foglalt kritikai észrevételeket is. Mivel Endrey a váci papi szemináriumban Himfy Ferencnek a tanára volt, a feszültséget ekkor ő igyekezett az AC igazgatója és mozgalom vezetői között feloldani. Juhász Miklós vallomásában Himfy magatartását a következőképpen jellemezte: „Ha az A.C. vezetősége valamilyen megbeszélést tartott 1950–1951 folyamán, Himfy mindig hivatalos volt. Sokszor együtt mentünk át tőlem a megbeszélésekre a Ferenciek terére. Természetesen ilyen nálam tett látogatásai alkalmával az is előfordult, hogy Törökkel és Bulányival is találkozott nálam. Néha véletlen volt ez a találkozás, de néha tervszerű is. Ilyenkor természetesen nagyon sok kérdés felmerült a mozgalommal kapcsolatban. Őt egészen magunk közé tartozónak éreztük, és az aktuális kérdést ilyenkor vele is megtárgyaltuk. Ezekben a megbeszéléseken ő állandóan az A.C.-vel való együttműködés mellett volt, és emlékszem többször szemrehányást tett Töröknek, hogy miért hozza újra és újra elő az A.C.-vel kapcsolatos nézeteltéréseit, sérelmeit. Himfy általában diplomatikus egyéniség, aki nem szereti kiélezni a helyzeteket, mindenkivel jó viszonyt akar fenntartani.”⁴⁴ Sík Sándor piarista tartományfőnök, aki maga is tartott előadást a papi csoport számára szervezett lelkigyakorlatokon, többször is igyekezett elsimítani a felszínre törő ellentéteket. Bulányi vallomásában kitért arra, hogy 1949 decemberében a Tatán tartott találkozón, mely két és fél napig tartott, és körülbelül 25 piarista pap vett részt rajta, miután Törökkel és Juhással beszámoltak tevékenységükről, Sík Sándor az elhangzottakkal kapcsolatos összefoglalójában arra kérte őket: mérsékeljék az egyházzal szembeni kritikát, s legyenek megértéssel azok iránt, akik ennek a tevékenységnek a kockázatát nem merik vállalni.⁴⁵

A mozgalomban részt vevő papok számára 1948 és 1950 között több alkalommal tartott előadást Endrey Mihály és Sík Sándor mellett Hunya Dániel (1900–1957) jezsuita szerzetes, aki Szegeden húsz évig a Glattfelder Gyula csanádi püspök által 1930-ban alapított Egyházmegyekezői Papnevelő Intézet spirituális volt.⁴⁶ Ottani működése során nagy hangsúlyt helyezett a kispapok lelki fejlődésére, s a világi papság lelki életének megújítására, mindemellett nagyfokú szociális érzékenység jellemezte. Az általa szerkesztett, 1941-ben induló *Papi lelkiség* című kiadványsorozatnak egykor hatása volt, és sok tekintetben megelőlegezte a II. Vatikáni zsinat szellemiségét. A Bulányi mozgalomban fontos szerepet játszó Lakos Endre (a szegedi decentrum vezetője) a szerzetes tanítványa volt, a jezsuita Váczi Jenő és Kerkai György szintén Szegeden tanult, majd a szeminárium tanárai lettek, s Apor Vilmossal, Csávóssy Elemérrrel, Endrey Mihállyal, Halász Piusszal, Pfeiffer Miklóssal együtt Váczi és Kerkai is írt a Hunya Dániel által szerkesztett lapba. Ilyen előzmények után nem véletlen, hogy éppen Hunya Dániel volt az, aki a megváltozott politikai helyzetben az ifjúsági pasztoráció terén új utakat kereső papság lelki vezetésére vállalkozott a negyvenes-ötvenes évek fordulóján. A lelkigyakorlatokon tartott beszédeinek tartalmát a vallomások nem részletezik, annyi azonban tudható, hogy a szerzetes aktuális egyházpolitikai kérdésekről is beszélt, és kitért az egyház szociális felelősségére, valamint az e téren elkövetett súlyos mulasztásaira. 1951 augusztusában pedig a már szintén említett Halász Piusz vezetésével tartottak lelkigyakorlatot a piarista kápolnában. A ciszter szerzetes népszerű előadója volt a papi lelkigyakorlatoknak, tevékenységéért majd csak jóval később, 1961-ben vonták felelősségre.

A kihallgatási jegyzőkönyvekből kirajzolódik a főváros sajátos topográfiája, azok a helyszínek, melyek otthont adtak a mozgalomban résztvevő fiatalok és papok összejöveteleinek, lelkigyakorlatainak. A szerzetesrendek feloszlása előtt többször találkoztak a jezsuiták lelkigyakorlatos házában, a zugligeti Manrézában, a Váci utcai piarista rendházban, a szabadsághegyi Alverna Szent Erzsébet női lelkigyakorlatos házában, a ciszterek budakeszi úton lévő nyaralójában, az Erzsébet apácák Budakeszi út 46. alatt lévő in-

44 Juhász Miklós kézzel írt vallomása Himfy Ferencről. 1952. szeptember 12. (gépelve). ÁBTL 3.1.9. V-140907/1 Bulányi György és társai. 61skk.

45 Bulányi György vallomása. ÁBTL 3.1.9. V-140907. Bulányi György és társai.

46 Vö. Hunya Dániel emlékfüzet. In: *Magyar papi egység*. A külföldi magyar katolikus papság lapja. Különszám. 17. füzet. (Szerk. Marosi László.) Bécs, 1961, életéről bővebben: Klemm Nándor: *Hunya Dániel élete és munkássága*. Agapé, Szeged, 2003. A szerzetest 1955-ben letartóztatták, de rossz egészségi állapota miatt szabadon engedték (állambiztonsági megfigyeléseiről lásd ÁBTL 3.1.5.-O-888: P. Hunya Dániel).

gatlanában, a Szociális Testvérek Társaságának Thököly út 69. alatti anyaházában, a Missziós Társulat Krisztina körúti rendházában. A rendek feloszlata után nehezebbé vált a helyzet: a Semmelweis utca 9. alatti örmény kápolna, a kelenvölgyi Szent Szabina kápolna (Péterhegyi út 67.), a Krisztus Király Plébánia kápolnája (Reviczky utca 9.), a Hermina úti lelkészség, az Angolkisasszonyok belvárosi templomának sekrestyéje, a KIOE Gát utcai székháza, a Központi Oltáregyesület otthona az Üllői úton, a Rókus kápolna kultúrterme, a Regnum Marianum Damjanich utcai központja, a tabáni templom, a kispesti Jézus Szíve templom kriptája, a Vajdahunyadvárában lévő Jáki kápolna, a Mária Kongregáció központi épülete a Horánszky utcában és a város határán kívül lévő makkosmáriai templom is részévé vált ennek a rejtőzködő városszövetnek.

A kihallgatási jegyzőkönyvekből megragadható azoknak a két világháború között működő szervezeteknek, egyleteknek, egyesületeknek a köre (EMSZO, KIOE, KLOSZ, DL), melyeknek tagjai és vezetői szorosabb vagy lazább kapcsolatban voltak a piarista szerzetesek által irányított mozgalommal. Megrajzolható azoknak a világi papoknak, szerzeteseknek és szerzetesnőknek a kapcsolati hálója, akik szerepet vállaltak a kiscsoportok szervezésében és a lelkigyakorlatok tartásában. Több olyan személy volt közöttük, akik a két világháború között tanúbizonyságot tettek szociális érzékenységükről, részt vettek a munkáspasztorációban, vagy segítséget nyújtottak az üldözötteknek. Bulányiék, bár elsősorban az értelmiségiek pályát választó vagy szellemi munkát végző fiatalok körében tevékenykedtek, mintának tekintették a francia-belga munkáspapok működését (mindenekelőtt Henri Godin tevékenységét és *Kovács a kenyérben*, valamint *Franciaország, a misszió hazája* című munkáját),⁴⁷ ami abból is fakadt, hogy a feloszlott rendek tagjai közül sokan fizikai munkával keresték kenyerüket, s egy részük a munkások közötti evangelizációval próbálta meg új, szerzetesi hivatását megtalálni. Ehhez nyújtott segítséget az 1947-es *Provida Mater* kezdetű pápai konstitúción alapuló új intézmény (az úgynevezett „intitutum saeculare”), amely a keresztény tökéletesség megszerzésének új, modern formáját ismerte el a közös életet és a külső jeleket nélkülöző szerzetesi életben⁴⁸ – ilyen providás csoportjai voltak a

Bulányi per egyik vádlottjának, Sigmond-Strecke Ernő hittanárnak is.⁴⁹ Nem csoda tehát, hogy a kihallgatások vezetői a fiatalok körében végzett csoportszervezés mellett élénk érdeklődést mutattak azon papok és szerzetesek iránt, akik a rendek feloszlata után az ipari munkásság között éltek és dolgoztak. Vadas Évát erről külön is faggatták, aki végül három személyt nevezett meg: Sótér Tibor kapucinus, Papp József és Szabó István jezsuita szerzeteseket, ők üzemekben dolgoztak, de kiscsoportokat is szerveztek.⁵⁰

Ugyanakkor feltűnő, hogy az 1945 előtt is nagy tömegbázissal rendelkező KALOT és KALÁSZ körében Bulányiék nem fejtették ki számottevő tevékenységét, sőt kihallgatásakor a piarista szerzetes azt mondta, Endrey Mihály a volt KALÁSZ csoportoktól kifejezetten távol akarta tartani őket. Működésük tehát alapvetően az urbánus környezetben élő, középiskolás és egyetemista fiatalokra koncentrált, de jelen voltak a két világháború között működő KLOSZ-csoportok révén a főként szellemi munkát végző fiatal nők és asszonyok között, a DL és KIOE-hoz való kapcsolódás révén pedig – ha csak korlátozott mértékben, de – a munkásság körében is. Kiemelt figyelmet fordítottak a világegyház új jelenségeire, a külföldi egyházi irodalmat folyamatosan fordították és sokszorosították. Ebben fontos szerepe volt Török Jenőnek, Vadas Évának és az úgynevezett második Bulányi perben elítélt Haranginé dr. Boros Vilmának.⁵¹ A lefoglalt sokszorosított anyagok, melyek a korai egyházi szamizdat részét képezik,

Dr. Bánk József.) http://www.ppek.hu/konyvek/XII_Pius_Provida_Mater_apostoli_konstitucio_1.pdf, különösen: 6-7.

49 A mozgalom Magyarországon Shvoy Lajosnak, a székesfehérvári egyházmegye püspökének a támogatásával, és a Dunabogdányba száműzött Kisberk Imre segédpüspök irányításával működött, a szervezőmunkát Kertész Tivadar pomázi káplán végezte. Kertész kapcsolatban volt Bulányiékkel, bár nézeteltérés volt közöttük a kiscsoportok szervezése tekintetében: a providás csoportok kifejezetten egyházközönségi kereteken belül működtek, szemben a piarista szerzetesek által létrehozott közösségekkel, amelyek iskolatípushoz kötve, korosztályi alapokon szerveződtek (*Völgyesi Orsolya: Túlélés vagy megújulás?*, i. m. 1461-1462.). Lásd még Bertalan Péter: *Provida Mater: Egy rejtőzködő enciklika magyarországi utóélete*. Human Exchange Emberi Erőforrás Fejlesztő és Tanácsadó Alapítvány, Győr, 2009.

50 Vadas Éva vallomása. ÁBTL 3.1.9. V-140907/1 Bulányi György és társai.

51 Haranginé Boros Vilmáról lásd Völgyesi Orsolya: A katolikus egyházat érintő 1955-ös letartóztatások veszprémi vonatkozásai. In: *Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú őrvenes években 2.* (Szerk. Horváth Gergely Krisztián.) MTA Bölcsészettudományi

47 Pintér Judit: Elfeledett közvetítők. Francia és olasz munkáspapok. *Pannonhalmi Szemle* 19 (2011/4), 61-70.

48 XII. Piusz pápa *Provida Mater* kezdetű konstitúciója a tökéletesség megszerzésére szolgáló kánoni állapotokról s világi intézményekről. (Fordította s bevezetéssel ellátta

akaratlanul is megrajzolja azokat az orientációs pontokat és szellemi hálót, melyekből inspirációt nyertek, miközben maguk is jegyzeteket készítettek a fiatalok számára a megváltozott társadalmi-politikai közegben való helytálláshoz.

A kihallgatási jegyzőkönyvek nyelvezete, szóhasználata azonban szinte lehetetlenné teszi annak megismerését, hogyan működtek az állam számára olyannyira veszélyesnek tartott kisközösségek. Tüskés Tibor író, a *Jelenkor* egykori szerkesztője nagykanizsai gimnazistaként ismerkedett meg Juhász Miklóssal, aki hittanára volt. Pestre kerülve magyar-történelem szakos egyetemistaként vette fel újra a kapcsolatot az ekkor már szintén a fővárosban élő szerzetessel, s kezdett el egy egyetemistákból álló csoportjába járni: „A volt iskolai és az új, egyetemi baráti kapcsolatokból csakhamar rendszeresen találkozó csoportok alakultak, s a mi csoportunk magja, vezetője Juhász Miklós lett. Most már nem tanár úrnak, hanem atyának szólítottuk. Találkoztunk szobájában a rendházban, részt vettünk közös lelkigyakorlatokon, kirándultunk a budai hegyekbe, a Dobogókőre, Szentendrére, Nagymarosra. Tudtunk arról, hogy más piarista atyák is foglalkoznak egyetemista fiatalokkal,

hallottuk Bulányi György, Lénárd Ödön, Török Jenő nevét, egy-egy lelkigyakorlaton, előadáson velük is találkoztunk. Ha valamihez, akkor a legjobb értelemben vett önképzőkörhöz, önképzéshez, személyiségformáláshoz volt hasonlítható ez a találkozási forma, és semmiképpen sem a konspiráción alapuló, valamiféle földalatti, titkos sejtekből épülő politikai mozgalomhoz. Filozófiai, teológiai tárgyú előadásokat hallgattunk (és néha magunk is tartottunk), a pápai enciklikákat elemeztük, szociológiai kérdésekről vitatkoztunk, imádkoztunk, a megújuló liturgiáról hallottunk, a spirituális élet kérdéseire kerestünk (és kaptunk) választ” – írta Tüskés Juhász Miklósról emlékezve.⁵² Az írás azonban nemcsak a szerzetesnek állít emléket, de a szerző dialógusba lép az állambiztonság által keletkeztetett forrásokkal s az abban lévő nyelvi valósággal, hogy visszavegye és megtisztítsa saját múltjának is egy fontos darabját abból a konstruált világból, melyben évtizedekkel korábban ő maga is egy államellenes szervezkedés részeseként jelent meg a Bulányi György és társairól készített vizsgálati anyagokban.

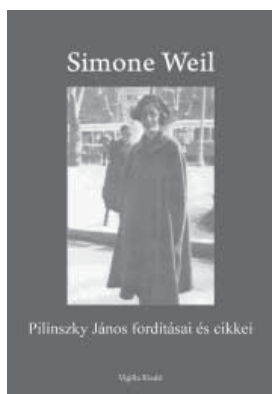
Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottság, Budapest, 2019, 353–379., különösen: 355–356.

52 Tüskés Tibor: Egy piarista tanár emléke. Dr. Juhász Miklós (1917–1981). *Vigília* 70 (2005/1), 27–32., itt: 28.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

SIMONE WEIL

Pilinszky János fordításai és cikkei

Pilinszky János az 1960-as évek közepén fedezte fel Simone Weil műveit, amelyek nagy hatást gyakoroltak rá spirituális és esztétikai szempontból egyaránt. Könyvünkben először jelennek meg egybegyűjtve a költő Weil-fordításai és Weilről szóló cikkei, átfogó képet adva arról, hogyan értelmezte, illetve fordította és tette egyúttal ismertté nálunk a francia szerző írásait.
Ára: 3.700 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető:

1052 Budapest, Piarista köz 1. Honlap: www.vigilia.hu

Telefon: 36-1-486-4443 E-mail: vigilia@vigilia.hu